

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست مطالب

- ادبیات امنیت انرژی روسیه و راهبردهای آینده
شهاب‌الدین شکری/ مهدی سنایی ۳
- همگرایی اتحادیه اقتصادی اوراسیا: روندها و پویایی‌ها (۲۰۲۲-۲۰۱۵)
سمیه مختاری/ سید محمدکاظم سجادیپور ۳۵
- دیرینه‌شناسی رویکرد چین به خلیج فارس: از سفرهای چنگ‌ها تا شی جین‌پینگ
ابراهیم آقامحمدی/ مرضیه فتاحی ۶۷
- ایران و بریکس: مهاریک‌جانبه‌گرایی در عصر‌گذار
کامران لطفی ۹۵
- جنگ دوم قره‌باغ و ساختار قدرت در قفقاز جنوبی
احمد رسولی/ دکتر علیرضا سلطانی ۱۲۵
- دیپلماسی انرژی ترکیه: راهبرد توسعه حزب عدالت و توسعه
صیاد صدری علی‌بابالو ۱۵۳
- ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا: فرصت‌های مقابله با تحریم‌ها
محمدصادق غلامی/ بهاره سازمند ۱۷۷
- قدرت هوشمند روسیه و مناقشه رژیم صهیونیستی و فلسطین (۲۰۲۴-۲۰۱۲)
علی اکبرپور آلمه جوقی ۲۰۱
- نظم امنیتی اوراسیا: از ایده تا عمل
عسگر صفری/ سعیده مرادی‌فر ۲۲۹
- موازنه‌سازی چین در آسیای مرکزی: پیش‌ران‌ها و پس‌ران‌ها
محسن جمشیدی/ احمد شوهانی ۲۵۹

دیپلماسی انرژی ترکیه: راهبرد توسعه حزب عدالت و توسعه

صیاد صدری علی بابالو^۱

مهدی عباسزاده فتح‌آبادی^۲

چکیده

دیپلماسی انرژی به‌عنوان راهبردی اجتناب‌ناپذیر برای تأمین‌کنندگان و مصرف‌کنندگان صنعتی و کشورهای عبوری مطرح است. بحران‌های مکرر روسیه و غرب و به‌ویژه بحران اوکراین از سال ۲۰۰۶ به بعد، موقعیت ژئوپلیتیکی ترکیه را به‌عنوان گذرگاه اصلی انتقال انرژی به اروپا احیا کرد. این مقاله مجموعه اقدامات دولت تحت حاکمیت حزب عدالت و توسعه در دیپلماسی انرژی را بررسی می‌کند. فرضیه بر این است که نیازهای داخلی فزاینده و موقعیت استراتژیک ترکیه در کریدور شرق - غرب، زمینه‌ساز تبدیل آن به بازیگری کلیدی در اقتصاد انرژی منطقه‌ای شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که ترکیه با راهبرد فعال دیپلماتیک توانسته وزن خود را در چانه‌زنی‌های انرژی، به‌ویژه با اروپا، تثبیت و از این فرصت برای توسعه مناطق ترانزیتی بهره‌گیرد.

واژگان کلیدی:

ترکیه، عدالت و توسعه، سیاست خارجی، دیپلماسی انرژی، اردوغان.

درجه مقاله: علمی - پژوهشی

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۰۲/۰۱

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۵/۱۵

^۱. دکترای مطالعات خاورمیانه، انستیتو خاورمیانه، دانشگاه ساکاریا، جمهوری ترکیه. gizilbera@gmail.com

^۲. دانشیار علوم سیاسی در دانشکده حقوق و الهیات، دانشگاه شهید باهنر کرمان، جمهوری اسلامی ایران.

abbaszadeh@uk.ac.ir

مقدمه

رشد داخلی روزافزون ترکیه و نیز استراتژی این کشور در تبدیل شدن به گذرگاه انرژی میان مصرف‌کنندگان نیازمند آن در اروپا و تولیدکنندگان آن در روسیه، آسیای مرکزی، قفقاز و خاورمیانه، دولت‌مردان ترکیه را به تکاپو انداخته است تا با تعامل دوجانبه با غرب و روسیه از پتانسیل‌های ژئواستراتژیکی و ژئوپلیتیکی این کشور برای بهبود شاخص‌های اقتصادی و امنیتی بهره‌برداری نمایند. در واقع نداشتن منابع انرژی، خود انگیزه‌ای برای سیاست‌مداران ترکیه فراهم آورده است که از پتانسیل‌های سیاست خارجی خود در جهت تسهیل دسترسی به انرژی مصرفی در داخل و نیز ترانزیت آن استفاده کنند. علاوه بر این سیاست‌مداران این کشور تلاش داشته‌اند تا به بازیگری مهم در سیاست‌های انرژی منطقه و به‌ویژه اروپا تبدیل شوند و از آن طریق بتوانند بر معادلات سیاسی مرتبط تأثیرگذار باشند. جایگاه انرژی در سیاست خارجی ترکیه تا حدی است که دولت بعد از سال ۲۰۰۳ در چارچوب سیاست «مشکل صفر با همسایگان» تلاش کرد امنیت انرژی مورد نیاز داخل تامین شده و راه برای اجرای سیاست‌های ترانزیتی این کشور باز شود که اگرچه این سیاست پس از سال ۲۰۱۱ به مشکل شدید برخورد، اما تاثیر چندانی بر سیاست ترانزیت انرژی نداشت.

فشارهای ناشی از ژئوپلیتیک منطقه‌ای و جهانی شدن مقامات ترکیه را وادار کرده تا برای آینده این کشور سرمایه‌گذاری بنیادی کنند (Bagir, 2024). از سال ۲۰۰۳ با ورود نخبگان جدید به عرصه سیاستگذاری در ترکیه، اقدامات بسیاری برای ارتقای نقش این کشور در معادلات منطقه‌ای صورت گرفته است که جایگاه انرژی در آن بسیار ملموس است. رخدادهای سیاسی منطقه‌ای در فضای پس از جنگ سرد از جمله تجزیه‌ی شوروی و ظهور کشورهایی که ترکیه به لحاظ فکری و فرهنگی با آنها در آسیای مرکزی و قفقاز اشتراکات تاریخی دارد و نیز حمله‌ی آمریکا به عراق و سقوط دولت صدام حسین فرصت‌های بی‌بدیلی برای سیاستمداران تازه‌کار به وجود آورد و آنها نیز این فرصت‌ها را شناسایی کرده، در صدد بهره‌برداری از آن در راستای سیاست خارجی جدید خود که هدف آن رسیدن به توازن در روابط با شرق و غرب را بود، برآمدند.

در تحقیق حاضر دغدغه نگارندگان پاسخ به این پرسش است که دیپلماسی انرژی ترکیه تا چه حد توانسته است وجهه ترکیه را در نظام بین‌الملل ارتقا دهد؟ همچنین دولت چه اقداماتی در راستای تعقیب این سیاست انجام داده است؟ براین اساس فرضیه مقاله عبارت است از: نیازهای داخلی روزافزون به انرژی به همراه موقعیت استراتژیک ترکیه در مرکز

منطقه جغرافیایی کریدور شرق - غرب، ترکیه را به بازیگری بسیار مهم در عرصه اقتصاد انرژی منطقه‌ای تبدیل کرده است.

بعد نظری دببلماسی انرژی. مسئله تأمین انرژی از اواخر قرن نوزدهم و ابتدای قرن بیستم وارد سیاست‌گذاری خارجی کشورهای غربی گردید و تلاش قدرت‌های وقت برای تأمین انرژی صنایع نوبنیان خود، موجب تشدید رقابت‌ها و در نتیجه متضرر شدن کشورهای دارنده ذخایر انرژی‌های فسیلی گردید به طوری که مناطقی که ذخایر انرژی در آن‌ها کشف شد صحنه درگیری‌های شدیدی بود که موجب گردید بیشتر کشورهای نفت‌خیز آن دوره از فرآیند توسعه بهره‌ای نبرده و به جای صرف پتانسیل‌های سیاسی و اقتصادی خود در راه توسعه، قابلیت‌های خود را در راه رهائی از سلطه قدرت‌های بزرگ صرف کنند.

بعد از بحران انرژی در میانه دهه ۱۹۷۰ میلادی، تعدادی از کشورها خط‌مشی کارکردی سیاست خارجی خود را با هدف تأمین انرژی در پیش گرفتند که عبارت بودند از سیاست خارجی انرژی‌محور و دببلماسی انرژی (Zhanin, 2010:1-2; Salarvand et al., 2024). بعضی از صادرکنندگان انرژی با کسب درآمدهای هنگفت از منابع فسیلی، توانسته‌اند تا حدودی آمال سیاسی خود را در نظام بین‌الملل دنبال کنند (کریمی پور و نیایی، ۱۳۹۶: ۱۸۱). شهابی و همکاران معتقدند که «دببلماسی انرژی مبتنی بر دببلماسی کنش مند و ملتزم به تعامل با دیگر بازیگران برای تعیین دستورکار، تعریف بازی جدیدی در زمینه تأمین الزامات امنیت انرژی فراگیر و تدوین قواعد رفتاری جهانی در بخش انرژی است» (شهابی و دیگران، ۱۳۹۲: ۱۲۸). دببلماسی انرژی تحت تأثیر توسعه اقتصادی اتخاذ می‌شود و به نظر می‌رسد که یک انتخاب نیست بلکه یک امر گریزناپذیر به شمار می‌رود. در جهان امروز رشد صنایع هیچ کشوری بدون انرژی امکان‌پذیر نیست و این انرژی‌های فسیلی است که صنایع عظیم در کشورهای توسعه‌یافته را پابرجا نگه داشته‌اند. بنابراین دببلماسی انرژی در راستای تسهیل دسترسی به بازارهای جهانی برای همه‌ی کشورها، چه صادرکنندگان انرژی و چه مصرف‌کنندگان از اولویت بالائی برخوردار است.

دببلماسی انرژی برای کشورهای مصرف‌کننده متفاوت از نوع آن برای تولیدکنندگان انرژی است. هدف مصرف‌کنندگان انرژی از دببلماسی انرژی دسترسی سریع، آسان و کم‌هزینه به منابع انرژی‌های فسیلی به صورت پایدار است. این گروه از کشورها همبستگی زیادی در موضوع انرژی دارند و سیاست‌های انرژی خود را به صورت هماهنگ پیش می‌برند. بیشتر کشورهای توسعه‌یافته در این گروه قرار دارند. در حالی که هدف صادرکنندگان یا

تولیدکنندگان انرژی، یافتن بازارهای متفاوت برای فروش به قیمت‌های بالا، آوردن تکنولوژی‌های نوین و جذب سرمایه‌های خارجی به بخش تولید نفت و گاز و نیز هماهنگ کردن سیاست‌های فروش است. اقدام کشورهای عضو سازمان اوپک موید این مطلب است. در حوزه گاز، تلاش کشورهای ایران، روسیه و قطر برای هماهنگی در سیاست‌های انرژی با تأسیس «مجمع صادرکنندگان گاز» در سال ۲۰۰۸ قابل ارزیابی است.

امروز باوجود تغییر در نظام بین‌الملل سیاست‌های انرژی در جهان موجب بسیاری از حوادث می‌شود که بخصوص در حوزه خاورمیانه و قفقاز بسیار مشهود است. «هیلاری کلینتون» وزیر خارجه سابق آمریکا معتقد بود: «انرژی سیاست خارجی آمریکا را به کلی تحت تأثیر قرار می‌دهد. همچنین انرژی، موضوع امنیت ملی و ثبات جهانی بوده و در قلب اقتصاد جهانی است. به‌علاوه انرژی موضوعی در مورد دموکراسی و حقوق بشر است» (US Department of State, 2011). مخالفت آمریکا با حذف و تغییر خطوط انتقال انرژی را می‌توان استفاده آمریکا از سیاست انرژی محور در قبال ایران در راستای تشدید فشارهای اقتصادی دانست (سجادپور و صادقی، ۱۳۸۹: ۷۰). همچنین بعضی از گره‌های کور ژئوپلیتیکی منطقه ناشی از نگاه‌های انرژی‌محورانه هست. به طور مثال حل مناقشه قره‌باغ بین آذربایجان و ارمنستان موازنه عرضه بین روسیه و دیگر عرضه‌کنندگان را تحت تأثیر قرار می‌دهد و این نمی‌تواند به ضرر روسیه نباشد (Kalehsar, 2017). این تعاریف و استفاده وسیع از نقش انرژی در سیاست خارجی کشورها، نشان دهنده اولویت بالای آن در اهداف همه کشورهاست. زیرا زیست امروزی بدون آن امکان‌پذیر نبوده و در آینده نزدیک و میان‌مدت نیز اهمیت خود را حفظ خواهد کرد (Moeinabadi Bidgoli & Ali Babaloo, 2015: 94).

۱. دیپلماسی انرژی: اهداف و اقدامات ترکیه

موقعیت جغرافیائی ترکیه در حاشیه و مسیر انتقال منابع عظیمی از انرژی‌های فسیلی، امکان بازیگری مؤثر در حوزه نفت و گاز را برای این کشور فراهم آورده است. این کشور هم‌جوار منطقه‌ای است که بنا بر تخمین شرکت «بریتیش پترولیوم» بر روی هم بیش از ۵۶.۵ درصد کل ذخایر نفت جهان و ۷۰ درصد ذخایر ثابت‌شده گاز جهان را در اختیار دارند (BP, 2021: 16-34; Kalehsar, 2015: 777-78). کشورهای آذربایجان، ایران، قزاقستان، ترکمنستان، عراق و مصر برای انتقال گاز به اروپا به‌شدت نیازمند ترکیه هستند. به‌ویژه

ایران، عراق، مصر و دیگر کشورهای همسایه جنوبی ترکیه در انتقال منابع نفت و گاز خود به بازارهای مصرف در اروپا از طریق لوله، گزینه‌ای راحت‌تر و ارزان‌تر از ترکیه در اختیار ندارند. به لحاظ رشد اقتصادی، ترکیه بالاترین میزان مصرف انرژی را در بین کشورهای سازمان امنیت و همکاری اروپا^۱ دارد (Siccardi, 2024: 2). رشد روزافزون اقتصاد ترکیه، تقاضا برای انرژی را نیز به شدت افزایش داده است به طوری که مصرف گاز طبیعی این کشور که در سال ۲۰۰۳، ۲۰ میلیارد متر مکعب بود با افزایش نزدیک به سه برابری در سال ۲۰۲۴، ۵۳ میلیارد متر مکعب تخمین زده می‌شود (Kabakci, 2023). اما مقامات در پی آن هستند که وابستگی به نفت را کاهش داده و به جای آن از انرژی ارزان‌تر گاز استفاده کنند. واردات نفت این کشور در سال ۲۰۰۴، ۶۰۰ هزار بشکه در روز بود که در سال ۲۰۲۰ به ۹۵۰ هزار بشکه در روز رسیده است (BP, 2021: 22). به تناسب افزایش حجم واردات، هزینه‌ای که ترکیه برای انرژی پرداخت می‌کند به طور فزاینده‌ای تحت تاثیر رشد اقتصادی سریع این کشور افزایش یافته است. واردات انرژی آن به لحاظ پولی که در سال ۲۰۰۲، ۹ میلیارد و دویست میلیون دلار بود در سال ۲۰۱۲ با افزایش شش برابری به ۶۰ میلیارد و در سال ۲۰۲۲ به ۹۷ میلیارد دلار رسیده است (TCMB, 2023:4). طبیعی است این حجم از واردات، دولت این کشور را مجبور به همکاری‌های دوجانبه و چندجانبه در مورد انرژی کند و بخش عظیمی از سیاست خارجی ترکیه را نیز درگیر کند.

دولت ترکیه با ترانزیت منابع انرژی از آسیای مرکزی به اروپا در پی احیای «جاده ابریشم انرژی» است و خطوط لوله تنها بخشی از برنامه دولت این کشور است (Kavaz, 2018: 5). در واقع خطوط لوله به همراه بزرگراه‌ها و خطوط راه‌آهن چشم‌انداز تبدیل ترکیه به مرکزی بزرگ برای اتصال آسیا به اروپا را کامل می‌کنند. از نظر اروپائی‌ها نیز ترکیه می‌تواند آسیای مرکزی را وارد جامعه جهانی و بلوک غرب کرده و از این طریق امنیت انرژی غرب در این منطقه تأمین گردد و در نتیجه نفوذ روسیه در آسیای مرکزی محدود شود (کرمی و نجفی، ۱۳۹۰: ۷۳). بدین ترتیب انرژی رقابت‌های ژئوپلیتیک آسیای مرکزی را تشدید کرده و ملاحظات سیاسی از سوی غرب در امور انرژی به ویژه تاسیس خطوط انتقال دخالت داده می‌شود (گودرزی، ۱۳۸۸: ۱۲۲). این رقابت‌ها موجب افزایش نقش و وزن ترکیه در معادلات جهانی شده است.

نیاز داخلی. دولت ترکیه در دوره حاکمیت حزب عدالت و توسعه در حالی صدور انرژی از قلمرو خود را تشویق می‌کند که سرمایه‌گذاری گسترده‌ای برای کم‌کردن وابستگی خود به

^۱. OSCE

انرژی انجام داده است. نهضت تولید انرژی‌های تجدیدپذیر پس از آن شروع شد که تحت تأثیر رشد اقتصادی این کشور، نیاز به انرژی به صورت فزاینده افزایش یافت و دولت مجبور به اقدامات اکتشافی در قلمرو خود شد که نتیجه مورد نظر خود را به دست نیاورد. با این حال این کشور به حفاری برای اکتشاف انرژی در مدیترانه ادامه می‌دهد. طبق گزارش سال ۲۰۲۲ وزارت انرژی و منابع طبیعی ترکیه، تولید انرژی بادی که در سال ۲۰۰۳ صفر بود در سال ۲۰۲۲ به ۱۰۰۰۰۰ مگاوات رسیده است و طبق برنامه باید در سال ۲۰۳۵ به ۳۰۰۰۰۰ مگاوات برسد. تولید صنعتی انرژی خورشیدی نیز که در سال ۲۰۱۴ شروع شده، در ژوئن سال ۲۰۲۲ به ۸۰۴۷۹ مگاوات رسیده است. علاوه بر این، تولید انرژی زمین‌گرمایی نیز که در سال ۲۰۱۱ نزدیک ۱۱۴ مگاوات بود، در ژوئن سال ۲۰۲۲ به ۱۰۶۸۶ مگاوات رسیده است (Stratejik Planlar, 2022).

ترکیه از ظرفیت استراتژیکی خود در برای بهبود روابط در منطقه نیز بهره‌برداری می‌کند (Salarvand et al., 2020). نیاز این کشور به منابع انرژی کشورهای صادرکننده، هم برای مصارف داخلی و هم برای ترانزیت آن و نیز وابستگی صادرکنندگان به ترکیه، منجر به وابستگی متقابل دوسویه طرفین شده است. فقدان منابع انرژی کافی داخلی و نیاز آن‌ها به منابع بیشتر به‌ویژه در حوزه صنایع باعث شده است که این کشور به طور متناوب در تکاپوی تأمین باثبات انرژی خود بوده تا وابستگی به انرژی وارداتی از روسیه و ایران را کاهش دهد. همچنین موقعیت جغرافیائی ترکیه باعث شده است که این کشور به‌عنوان گذرگاه بین‌المللی انرژی درآید. این دو فاکتور باعث شده‌اند که مسئله انرژی بر تفکر استراتژیک ترکیه حاکم شود.

هدف استراتژیک این کشور تبدیل شدن به پل انرژی اروپا و استفاده از این موقعیت در چانه‌زنی سیاسی در معادلات منطقه‌ای و جهانی است. رجب طیب اردوغان اظهار داشته است که «استراتژی ما تبدیل شدن به چهارمین شاه‌گاز طبیعی اروپا است» (Shaffer, 2006:99). در این راستا در پی طولانی شدن بحران روسیه و غرب و آغاز جنگ اوکراین و روسیه در فوریه ۲۰۲۲ که منجر به بازتعریف ژئوپولتیک منطقه شد (Terkulova a, 2023: 65) و با کاهش صدور گاز به اروپای غربی، پوتین برای صدور گاز روسیه به کشورهای همسو در بالکان و شرق اروپا، تمایل به ایجاد مرکز بین‌المللی تجارت گاز در منطقه تراکیه در غربی‌ترین نقطه ترکیه را نشان داده است (TRT Haber, 2022). به نظر می‌رسد ترکیه این بحران را تبدیل به فرصتی استراتژیک برای جلب توجه صادرکنندگان آن در آسیای میانه، قفقاز، روسیه و خاورمیانه و نیز مصرف‌کنندگان عمدتاً اروپایی کرده است.

سیاست خارجی این کشور از سال ۲۰۰۳ حول محور ایجاد تفاهم بین صادرکنندگان و مصرف‌کنندگان انرژی منطقه بوده است. این استراتژی به سبب موقعیت جغرافیایی و قرارگرفتن در بین دو گروه کشورهای عمده صادرکننده منابع فسیلی و نیز مصرف‌کنندگان انرژی به خصوص اروپا ارزیابی می‌شود. به طور کلی سیاست استراتژیک انرژی محور ترکیه بر این اصول استوار می‌باشد: ۱. امنیت تامین انرژی از منابع متنوع؛ ۲. تاثیر منطقه‌ای و جهانی در زمینه انرژی؛ ۳. حفظ محیط زیست؛ ۴. بهره‌برداری از منابع طبیعی کشور و؛ ۵. رقابتی‌کردن و ساختار شرکتی بخش انرژی (Kalehsar, 2019). همانطور که مشخص است دو اصل اول مربوط به سیاست خارجی است که وزارت خارجه آن را در اولویت اهداف عملیاتی قرار داده است.

تحولات رخ داده بین اوکراین و روسیه توجه سیاست‌مداران ترکیه را به خود جلب کرده است. اوکراین به سبب داشتن موقعیت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی، مهم‌ترین کشور بر سر راه خطوط لوله نفت و گاز روسیه به اروپای غربی از سمت شمال است. این موقعیت مهم از نظر ترکیه، باعث شده است که اوکراین در مناقشات خود با روسیه، همواره از حمایت طرف‌های غربی به‌ویژه اتحادیه اروپا برخوردار شود. تا پیش از جنگ روسیه و اوکراین، ۸۰ درصد گاز صادراتی روسیه برای مصرف‌کنندگان اروپایی از قلمرو اوکراین عبور می‌کرد و پس از شدت‌یابی مناقشه بین طرفین در دهه ۲۰۱۰، ترکیه مسیر جنوبی را برای ترانزیت انرژی آذربایجان و روسیه به اروپا پیشنهاد داد که در نتیجه، با اجرای پروژه‌های تاناب (۲۰۱۸) و ترک آکیم (۲۰۲۰)، قدرت چانه‌زنی این کشور در برابر آذربایجان، روسیه و اتحادیه اروپا افزایش یافت. اما با حمله روسیه به اوکراین در فوریه ۲۰۲۲، اهمیت انتقال گاز از خاک ترکیه و نیز تبدیل ترکیه به مرکز تجارت بین‌المللی گاز بین روسیه و مصرف‌کنندگان آن در اروپای شرقی برجسته‌تر شد.

اهداف ترکیه در حوزه انرژی. سیاست خارجی ترکیه در عرصه تامین انرژی بر دو هدف کلی استوار است. هدف اول تامین نیازهای روبه‌رشد این کشور در عرصه انرژی به صورت ثابت و پایدار است. در راستای این هدف این کشور تلاش دارد منابع وارداتی خود را متنوع کرده و وابستگی به یک کشور را کاهش دهد. در فصل زمستان با افزایش مصرف گاز در کشورهای صادرکننده، علی‌رغم توافقات طرفین جریان صدور گاز به ترکیه با اختلال مواجه شده و حتی قطع می‌شود. این چالش جدی، سیاست خارجی ترکیه را به تامین

نیازهای انرژی از بازارهای متنوع وامی دارد و دولت را مجبور می‌کند که همواره دیپلماسی فعالی در این زمینه داشته باشد تا روند مصرف و به‌ویژه تولید صنایع صادراتی متوقف نشود. هدف دوم در سیاست خارجی ترکیه تبدیل شدن به پلی مابین شرق و غرب است و این سیاست به‌ویژه در حوزه انرژی دنبال می‌شود (Kalehsar, 2019: 3). علاوه بر این تجدید حیات شاخه جنوبی محورهای انرژی شرق - غرب، نیاز به تسلط بر این مسیرها را در دستور کار ترکیه قرار داده است. شاخه جنوبی محور انرژی شرق - غرب متشکل از پروژه‌های متعددی است که خطوط لوله را از طریق ترکیه از منطقه خزر و خاورمیانه به اروپا منتقل می‌کند. بحث بر سر این مسئله پس از بحران گاز بین روسیه و اوکراین در سال ۲۰۰۶ آغاز شده و در طول دهه ۲۰۱۰ و نیز حمله روسیه به اوکراین در سال ۲۰۲۲ تشدید شد. کشورهای عضو اتحادیه اروپا تحت تاثیر این بحران، دوباره مسیرهای منابع انرژی خود را مورد بررسی قرار دادند. وابستگی آن‌ها به مسیرهای شمالی گاز تحت تسلط روسیه، مشخص کرد که امنیت انرژی آن‌ها آسیب‌پذیر است و این اگرچه پیامدهای مالی بر ترکیه داشت، اما نوعی هدیه‌ی ژئوپلیتیکی برای آن به حساب می‌آید.

به هر حال در راستای متنوع‌سازی منابع انرژی اروپا و ترکیه، پروژه تاناب^۱ با هدف صدور سالانه ۱۶ میلیارد متر مکعب گاز آذربایجان به ترکیه (۶ میلیارد) و اروپا (۱۰ میلیارد) در سال ۲۰۱۸ افتتاح شد (Sarkhanov and Huseynli, 2023: 2) و با سرمایه‌گذاری‌های صورت گرفته قرار است تا ۳۰ میلیارد مترمکعب افزایش یابد. در ادامه این تلاش‌ها و در تکمیل پروژه بلندمدت تأمین گاز طبیعی اروپا و به‌ویژه اروپای مرکزی، روسیه و ترکیه در سال ۲۰۲۰ پروژه ترک استریم را با ظرفیت صدور ۳۱.۵ میلیارد مترمکعب گاز طبیعی روسیه به ترکیه و اروپای جنوبی افتتاح کردند (Daily Sabah, 2023). همچنین در تداوم این روند در سال ۲۰۲۰ ترکیه برای فروش سالانه یک و نیم میلیارد مترمکعب گاز به مدت ۱۳ سال، با بلغارستان به توافق رسید که در آوریل همان سال عملیاتی شد (Hurriyet Daily News, 2023).

به لحاظ رقابت‌های منطقه‌ای، ترکیه به دنبال کاهش انحصار روسیه در کنترل منابع انرژی اروپا و بازارهای آن است. اتحادیه اروپا مایل به گریز از تسلط روسیه بر بازارهای اروپاست و روسیه نیز با شرارت‌های خود در عرصه ژئوپلیتیک، اتحادیه را در یک حالت انفعالی به زانو درآورده و مجبور کرده است در قبال سیاست تک روانه روسیه انعطاف بیشتری داشته باشد. در واقع دولت‌های اروپایی از این ضعف سرخورده شده‌اند. زیرا واردات نفت

^۱. Trans Anatolian Natural Gas Pipeline Project (TANAP)

اتحادیه اروپا از روسیه در سال ۲۰۰۰، نزدیک ۱۲۰ میلیون تن بوده، پس از تلاش اروپا برای کاهش واردات در پی الحاق کریمه در سال ۲۰۱۴، هنوز در سال ۲۰۲۱ و پیش از حمله روسیه به اوکراین بدون تغییر چشم‌گیر ۱۱۶ میلیون تن بود. اما با آغاز عملیات نظامی روسیه در اوکراین و تلاش اروپا برای ضربه‌زدن به روسیه از طریق کاهش فوری واردات از روسیه، مقدار واردات اتحادیه اروپا به ۸۸ میلیون تن کاهش یافت (EuroStat, 2024). واردات گاز نیز نیز در سال ۲۰۰۱، ۱۱۵ میلیارد متر مکعب بود، پیش از حمله روسیه به اوکراین در سال ۲۰۲۲ به ۱۵۵ میلیارد متر مکعب (۴۵ درصد واردات گاز اتحادیه اروپا) رسیده بود. اما با آغاز جنگ در اوکراین اروپا واردات خود را به ۴۰ میلیارد متر مکعب در سال ۲۰۲۳ کاهش داده است (Elliott and Seth, 2024). بدین ترتیب اروپا در جستجوی مسیرهای جایگزین، به گاز دیگر کشورها که عمدتاً در آسیای مرکزی، قفقاز و خاورمیانه واقع شده‌اند، محتاج شده است که در این میان نقش ترکیه به عنوان مسیر ترانزیت دوباره برجسته شده است.

ترکیه همچنین سعی دارد از خطوط لوله به‌عنوان ابزاری برای صلح در منطقه بهره‌گیرد. اتصال کشورهای بسیار نامتجانس آسیا و اروپا به یکدیگر از طریق خطوط لوله نفت و گاز که هر کدام دنبال اهداف خاص خود هستند، از نظر ترکیه اقدامی در جهت افزایش ضریب امنیتی مناطق پرتنش به‌ویژه قفقاز است. «تانر ییلدیز» وزیر انرژی ترکیه در سال ۲۰۰۹ تأکید کرد که انرژی می‌تواند به‌عنوان یک واسطه، روابط بین آذربایجان، ارمنستان و ترکیه را بهبود بخشد (Devlin & Heer, 2010:7). رئیس شرکت دولتی بوتاش در سال ۲۰۱۵ گفته بود که ترکیه با اقتصاد خطوط لوله به یونان در پی کاهش تنش با این رقیب و جلوگیری از هرگونه درگیری بوده است و در این مسیر، او هدف ترکیه را تبدیل‌شدن به «پل صلح انرژی» نامید (Konuk, 2015).

همچنین یکی از اهداف دیپلماسی انرژی ترکیه در بحث انتقال انرژی به اروپا، ارتقای وضعیت اقتصادی مناطقی از کشور است که خطوط لوله و ترمینال‌های بارگیری از آنجا عبور کرده و یا در آنجا مستقر شده‌اند. بدین معنی که دیپلماسی انرژی این کشور مستقیماً مناطقی از ترکیه را تحت پوشش قرار داده است که به‌طور سنتی با مشکلات امنیتی ناشی از تروریسم پ.ک.ک.ک مواجه‌اند که آن نیز مدلول فقر و عدم توسعه اقتصادی و اجتماعی این مناطق در مقایسه با بقیه نقاط آن است. شافر معتقد است که: «نقش ترکیه به‌عنوان یک کشور ترانزیتی نفت و گاز، فرصت‌های توسعه و سرمایه‌گذاری را در مناطق کم توسعه از

قبیل استان‌های شرقی به وجود آورده است. دو خط لوله باکو - تفلیس - جیهان و باکو - تفلیس - ارزروم، منابع توسعه‌ای را در استان‌های شرقی و منطقه جیهان به وجود آورده است» (Shaffer, 2006:100).

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و شرکت‌های ترک. یکی از ارکان دیپلماسی اقتصادی و به‌موازات آن دیپلماسی انرژی ترکیه جذب سرمایه‌گذاری خارجی است. از سال ۲۰۰۳ تا انتهای سال ۲۰۲۱، ترکیه حدود ۲۴۰ میلیارد دلار سرمایه خارجی جذب کرده است که ۱۰ درصد (۲۴ میلیارد دلار) از این مقدار را بخش انرژی به خود اختصاص داده است (T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, 2022). همچنین تا پایان سال ۲۰۲۳، ترکیه حدود ۵۸ میلیارد دلار در خارج سرمایه‌گذاری کرده است. در این راستا، شرکت‌های ترک از سال ۲۰۰۸ تا ۲۰۲۳ جمعاً حدود ۴.۳۵۴ میلیارد دلار در بخش انرژی (به‌غیر از نفت) در خارج سرمایه‌گذاری کرده‌اند (Ticaret Bakanlığı, 2024).

سرمایه‌گذاری شرکت‌های ترکیه در بخش انرژی، عمدتاً در کشورهای نزدیک و دارای منابع غنی نفت و گاز هست. برای مثال، دارائی‌های «شرکت بین‌المللی نفت ترکیه» در منطقه تحت کنترل اقلیم کردستان عراق در جولای ۲۰۱۰ به ۶۲۱ میلیون دلار رسید. شرکت «گنل انرژی»^۱ نیز به همراه شرکت انرژی «DNO» مشغول اکتشاف و تولید نفت در شش بخش از اقلیم کردستان عراق هستند که تخمین زده می‌شود در مجموع تا سال ۲۰۱۵ شش میلیارد دلار درآمد عایدشان شده است (Bilgin, 2010: 89).

دولت تلاش کرده است به دو شکل به مرکز پروژه‌های منطقه‌ای تبدیل شود و در این راستا یا هزینه‌های ترانزیت خطوط لوله را تا حد ممکن به قیمت بالایی اخذ کرده و یا تلاش می‌کند کنترل کامل جریان تجارت انرژی را در دست گیرد. سناریوی دوم جذاب‌تر هست، زیرا به دولت این امکان را می‌دهد تا قیمت صادرات مجدد انرژی‌ای که از همسایگانش می‌خرد را تعیین کند. این دیدگاه از زمانی که روسیه به اوکراین حمله کرد و اروپا را مجبور به جستجوی منابع جدید گاز غیر روسی نمود و نیز کرملین را مجبور کرد به دنبال بازارهای جدید گازی باشد، بیشتر مورد توجه قرار گرفته است. در این ارتباط پوتین حمایت خود را از ایجاد یک مرکز گازی در ترکیه در نیمه دوم سال ۲۰۲۲ ابراز کرد (Siccardi, 2024: 15). دولت ترکیه از محل درآمد ترانزیت انرژی برای خریدهای انرژی استفاده می‌کند. اگرچه آمار رسمی از میزان درآمد از محل ترانزیت نفت و گاز وجود ندارد، با توجه به تعدد فعالیت‌های

^۱. Genel Energy

ترانزیتی می‌شود حدس زد که در این حوزه درآمد قابل توجهی کسب می‌کند. برای مثال درآمد این کشور از ترانزیت نفت از طریق خط لوله نفت باکو - تفلیس جیهان از سال ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۳، ۱۲ میلیارد دلار بود که سالانه رقم ۱.۷ میلیارد دلار است (Dünya, 2013). همچنین درآمد ترکیه از ترانزیت گاز پروژه تاناب سالانه بیش از ۱.۵ میلیارد دلار هست (Anadolu Ajansı, 2021).

۲. فرصت‌های ترکیه

جدال بین روسیه، اوکراین و اروپا که از زمستان سال ۲۰۰۶ شروع شد و در طول بحران کریمه در سال ۲۰۱۴ و نیز حمله روسیه به اوکراین در سال ۲۰۲۲ به اوج رسید، فرصت‌ها و آلترناتیوهایی را برای دو طیف از کشورها به وجود آورد. طیف اول کشورهای دارنده‌ی منابع گازی که می‌توانند گاز اروپا را در درازمدت تامین کنند مانند کشورهای آسیای میانه، روسیه، قفقاز و خاورمیانه و طیف دوم کشورهایی بودند که این فرصت را یافتند تا از موقعیت ترانزیتی خود برای مسیرهای جدید به بهترین نحو استفاده کنند. ایران، ارمنستان، ترکیه و گرجستان از بهترین مسیرهای طرح‌های جدید به شمار آمدند. اما اختلافات ترکیه و آذربایجان با ارمنستان با توجه به ادعای «نسل‌کشی ارمنه» و حتی پس از بازپس‌گیری قره باغ توسط آذربایجان باعث شد ارمنستان که در بین آذربایجان و ترکیه قرار گرفته و پس از استقلال منزوی شده است، از طرح‌های جدید هم کنار گذاشته شود. علاوه بر این مخالفت آمریکا با استفاده اروپا از گاز ایران و نیز انتقال گاز ترکمنستان از مسیر ایران باعث شد که گرجستان و ترکیه بهترین مسیر و گزینه شناخته شوند. در این میان موقعیت ترکیه با توجه به اینکه بیشترین امتداد خط لوله از خاک آن عبور می‌کند، بسیار برجسته شد.

پس از بحران ۲۰۰۶، سیاست‌مداران ترکیه موقعیت خود را ارزیابی کرده و در پی فرصت‌های به وجود آمده، به فکر اجرای طرح‌های واردات انرژی و نیز ترانزیت بیشتر به اروپا از مسیر آناتولی افتادند. می‌توان گفت که بحران مذکور موضع ترکیه در چانه‌زنی‌های آینده را تقویت کرد. این بحران در اوج زمستان موجب وحشت اروپائیان از حربه‌ی روسیه برای تحمیل خواسته‌های خود به آن‌ها شد. بحران جدائی کریمه از اوکراین در ابتدای سال ۲۰۱۴ و نیز جنگ در فوریه ۲۰۲۲، این حقیقت را برای اروپا اثبات کرد که سیاست خارجی روسیه غیرقابل پیش‌بینی است و به سرعت تغییر تاکتیک می‌دهد. نفوذ روسیه بر دولت اوکراین از اولویت بالائی در سیاست خارجی این کشور برخوردار است که بعد از سقوط دولت یانوکوویچ

در ابتدای سال ۲۰۱۴ این نفوذ از دست رفت و با توجه به وضعیت جنگی در منطقه، فرصتی تاریخی برای بهره‌برداری ترکیه از وضعیت پیش‌آمده فراهم آمده است تا طرح‌های جدید انرژی از منابع خاورمیانه، آسیای مرکزی و قفقاز جنوبی را به سوی اروپا با شتاب بیشتری پیگیری نماید.

روزانه به طور متوسط حدود ۳/۷ درصد از کل انرژی مصرفی جهان از دو تنگه‌ی بسفر و داردانل حمل می‌شود و دولت ترکیه استدلال می‌کند که این مسیر با توجه به اینکه روند افزایشی دارد، سواحل ترکیه را تهدید می‌کند زیرا کشتی‌هایی که از مسیر بسفر عبور می‌کنند از میان منطقه‌ی پرجمعیت استانبول می‌گذرند و در صورت بروز حادثه خطرات زیادی را متوجه ساکنین و محیط زیست آن می‌کنند. عرض تنگه در بیشترین مقدار آن ۳.۴ کیلومتر است و روزانه بیش از ۱۲۵ کشتی از آن عبور می‌کنند که اغلب آن‌ها تانکرهای نفت و گازی هستند که از روسیه به کشورهای دیگر صادر می‌شود.

مسئله اصلی این است که دولت ترکیه طبق قرارداد مونترو در سال ۱۹۳۶ تعرفه خاصی اعمال می‌کند که در مقایسه با کانال‌های سوئز و پاناما مبلغ اندکی محسوب می‌شود. با این حال اخیراً دولت با تغییر سیاست خود در این مورد، با گران کردن هزینه عبور سعی در درآمدزایی از تنگه‌ها دارد. براین اساس، از سال ۱۹۸۳ تا سال ۲۰۲۲، تعرفه عبور کشتی‌ها بدون تغییر ۰.۸۰ دلار به ازای هر تن بود. در سال ۲۰۲۲ این سیاست به ۴.۰۸ دلار و در سال ۲۰۲۳ به ۴.۴۲ دلار در هر تن افزایش یافت و بعد از این قرار است این نرخ سالانه افزایش یابد. برای مثال تا سال ۲۰۲۲، میانگین پرداختی هر کشتی ۱۰ هزار تنی ۳.۲۴۰ دلار بود که با افزایش قیمت در سال ۲۰۲۳ به ۱۷.۷۶۰ دلار افزایش یافت (Türk Deniz Medya, 2023). به نظر می‌رسد دلیل این افزایش تعرفه، جنگ روسیه در اوکراین و خطرات ناشی از حوادث کشتی‌های حامل مواد نفتی هست.

به این ترتیب مشخص است که ترکیه نمی‌تواند در شرایط صلح از بغازهای خود به‌عنوان منبع درآمدی قابل توجه از تردد کشتی‌ها استفاده کند و مجبور است این خواسته را از طریق خطوط لوله محقق کند. رجب طیب اردوغان در سخنانی صراحتاً گفته است ترکیه در نظر دارد اقداماتی را انجام دهد تا از هر ۱۶ بشکه نفت که در جهان مصرف می‌شود حداقل یک بشکه از قلمرو ترکیه عبور کند. سیاست ترکیه چنان‌که در طرح استراتژیک ۲۰۲۴ وزارت انرژی این کشور مطرح شده است، تبدیل شدن به موقعیت رهبری در سطح منطقه در حوزه تجارت انرژی و منابع طبیعی است (Stratejik Planlar, 2024:33).

سیاستمداران ترکیه استدلال می‌کنند که عضویت ترکیه در اتحادیه اروپا، علاوه بر مسائل دیگر موجب تقویت اتحادیه به جهت تأمین آسان، پایدار و کم‌هزینه انرژی از حوزه آسیای مرکزی، قفقاز و خاورمیانه می‌شود. آن‌ها از موقعیت خود در قبال اتحادیه اروپا به‌عنوان عامل نیاز اروپا یاد می‌کنند. در مذاکرات بین دو طرف برای عضویت ترکیه که از سال ۲۰۰۵ شروع شده است، ترکیه خواستار مذاکره در فصلی مجزا درباره انرژی و آینده‌ی نقش ترکیه در تأمین انرژی اروپا است که به دلیل مخالفت قبرس جنوبی هنوز به صورت بلوکه شده بر روی میز مانده است. این کشور نقش انرژی را به‌عنوان واسطه‌ای در سیاست خارجی خود با کشورهای منطقه و اروپا در نظر گرفته است (Devlin & Heer, 2010:7).

رجب طیب اردوغان در سال ۲۰۰۹ در بروکسل درباره طرح نابوکو که بعداً به طرح تاناب تغییر یافت، گفت: «اگر ما در مذاکراتمان [با اتحادیه اروپا] با وضعیتی روبرو شویم که در آن بخش انرژی مسکوت بماند، در موضع‌مان نسبت به طرح نابوکو تجدید نظر خواهیم کرد» (Okumuş, 2013). سخنان تهدیدآمیز اردوغان متوجه امنیت انرژی اروپاست و نشان‌دهنده‌ی عزم دولت ترکیه برای بهره‌برداری از فرصت به‌وجود آمده می‌باشد. اما در عین حال اتحادیه‌ی اروپا نیز خواستار آن است که ترکیه از اعضای فعال «پیمان جامعه‌ی انرژی»^۱ که با هدف تنظیم تجارت انرژی در همه‌ی دولت‌های عضو اتحادیه‌ی اروپا و کشورهای جنوب شرقی اروپا تشکیل شده است، باشد و مستقیماً با اروپا همکاری نماید (Sayan, 2010:10). اما ترکیه به سبب اینکه مایل نیست استقلال عمل خود در عرصه انرژی و ترانزیت آن را از دست بدهد، از قبول این خواسته تاکنون خودداری کرده است.

یکی از مسائل مهمی که ترکیه با ترانزیت انرژی از طریق خطوط لوله در پی آن است، ایجاد اشتغال در پروژه‌های ساخت خطوط و نیز در دوره بهره‌برداری است. خطوط لوله علاوه بر اثرات مستقیم اقتصادی، اثرات غیرمستقیم و موقتی نیز بر اقتصاد ترکیه داشته‌اند. برای مثال، خط لوله باکو - تفلیس - جیهان در مرحله ساخت فرصت‌های شغلی و تجاری برای حدود ۲۰.۰۰۰ نفر را فراهم آورد و باعث احیای وضعیت اقتصادی در مناطق عبوری در داخل ترکیه شد. بر اساس تخمین‌ها، در نتیجه تحقق این پروژه در بلندمدت ۵ میلیارد دلار درآمد اضافی و غیرمستقیم به غیر از حق ترانزیت نصیب اقتصاد ترکیه می‌شود (Bal and Alper, 2010: 352). بنابراین دولت امیدوار است تا با درگیر کردن اهالی شرقی این کشور در این پروژه‌ها، از انحراف آن‌ها به سمت گروه تروریستی پ.ک.ک جلوگیری نماید.

^۱. Energy Community Treaty

۳. موانع دیپلماسی انرژی ترکیه

رقابت‌ها و مناقشات منطقه‌ای بر سر مسائل ارضی، مشکلات زیست محیطی و نیز موضوعات ژئوپلیتیکی اوراسیا مانع از این شده‌اند که ترکیه به اهداف خود در تبدیل شدن به کریدور انرژی منطقه تبدیل شود.

مناقشه قره‌باغ. قره‌باغ سرزمینی متعلق به آذربایجان که در سال ۱۹۹۲ توسط ارتش ارمنستان اشغال شده بود و در سال‌های ۲۰۲۰ و ۲۰۲۳ طی جنگی شدید به کنترل آذربایجان درآمد، وضعیت شکننده‌ای در قفقاز جنوبی به وجود آورده است. طی سالیان طولانی وضعیت «نه صلح، نه جنگ» در قره‌باغ اشغالی مانع از تسریع انجام مذاکرات و پروژه‌ها شده بود که در نتیجه اهداف ترکیه در دستیابی آسان‌تر به منابع انرژی با مشکلاتی مواجه شد. ترکیه و آذربایجان که هردو تا انتهای سال ۲۰۲۴ فاقد هرگونه رابطه‌ی سیاسی و اقتصادی با ارمنستان هستند، ایجاد ارتباط با ارمنستان را به خروج نیروهای ارمنی از قره‌باغ مشروط کرده بودند که با مخالفت ارمنستان روبرو شده بود. حتی پس از کنترل دوباره قره‌باغ، ترکیه عادی‌سازی روابط با ارمنستان را به امضای پیمان صلح بین آذربایجان و ارمنستان منوط کرده است که این نیز هنوز در نیمه سال ۲۰۲۴ محقق نشده است. بنابراین این بحران موجب شده است که هر پروژه‌ای که طرف‌های اروپائی از طریق ترکیه خواهان انجام آن هستند با دور زدن ارمنستان از قلمرو گرجستان عبور کنند که در نتیجه سبب انزوای ارمنستان در منطقه شده و سود آن را نصیب گرجستان کرده است. و نیز موجب افزایش هزینه‌های انجام طرح‌های لوله‌کشی برای شرکت‌های سرمایه‌گذار شده است. علاوه‌براین، خطر همیشگی بروز جنگ بر سر قره‌باغ عاملی برای تردید شرکت‌های سرمایه‌گذار در منطقه است. به هر حال با بازپس‌گیری قره‌باغ توسط آذربایجان، وضعیت منطقه دگرگون شده و ترکیه در صدد همکاری با ارمنستان در این زمینه برآمده است. اگر مذاکرات ترکیه با ارمنستان در وضعیت جدید به نتیجه برسد، هم در هزینه‌های اجرای طرح‌های نفت و گاز از حوزه خزر و آسیای میانه و هم در زمان صرفه‌جویی خواهد شد.

اختلافات دیرین روسیه با گرجستان. بعد از به قدرت رسیدن میخائیل ساکاشویلی در گرجستان و چرخش سیاست گرجستان از شرق به غرب اختلافات بین دو کشور شروع شد و در اثر بهانه‌گیری‌ها و تحریمات دو طرف، روسیه در آگوست سال ۲۰۰۸ به گرجستان حمله نموده و بخشی از شمال آن را اشغال کرد. شدت حمله روسیه تا حدی بود که بسیاری از کشورها اقدام روسیه را نامتناسب با اختلافات دو کشور قلمداد نمودند. ترکیه با ابراز

نگرانی از وضعیت جنگی در منطقه‌ای که وابستگی زیادی به انرژی آن داشت، تلاش کرد که از گسترش آن جلوگیری کند. اما جنگ ادامه یافت و حتی در طول جنگ یک موشک به ۱۰۰ متری خط لوله باکو - تفلیس - جیهان اصابت کرد. در صورت بروز هرگونه درگیری جدید در منطقه، خطوط انرژی همچنان در تیررس توپخانه روسیه قرار دارد (Meibodi & Ali, 2010). این جنگ نگرانی‌هایی را در مورد پروژه‌های زیربنایی برجسته از جمله اتصال راه‌آهن بین باکو، تفلیس و قارص؛ خط لوله نفت باکو - تفلیس - جیهان؛ و خط لوله گاز باکو - تفلیس - ارزروم به وجود آورد. با توجه به حضور بخش زیادی از نیروهای مسلح روسیه در منطقه مرزی با جمهوری‌های خودخوانده اوستیای جنوبی و آبخازیا به‌ویژه در استان اوستیای شمالی، شرکت‌های سرمایه‌گذار از وقوع جنگ مجدد بین این دو کشور بیمناک هستند. همچنین این احتمال وجود دارد که در صورت وقوع یک جنگ وسیع‌تر در منطقه قفقاز، ارتش روسیه کنترل خطوط انرژی عبوری از خاک گرجستان را در اختیار خود بگیرد. به‌هرحال عبور خطوط انرژی باعث جلب توجه غرب و حتی حمایت دیپلماتیک از ترکیه شده است؛ اما این نیز نتوانسته جلوی وضعیت سیال ژئوپلیتیکی در منطقه را بگیرد.

نفوذ شرکت‌های غربی و نزاع روسیه با اوکراین. اروپا هنوز به منابع انرژی فسیلی روسیه، حوزه خزر، خاورمیانه و به‌ویژه خلیج فارس وابسته است (Sarkhanov and Muradzada, 2023) اما روسیه به‌عنوان قدرت منطقه‌ای از نفوذ غرب به هر شیوه‌ای در مناطقی که به طور سنتی تحت تسلط این کشور قرار دارد، نگران است. حمله به گرجستان این مسئله را ثابت کرد که این کشور در صورت تهدید منافع ملی خود، برای استفاده از زور تردیدی به خود راه نمی‌دهد. زیرا هرگونه فعالیت نفوذی در این منطقه به‌وسیله غرب، به‌عنوان تهدید امنیتی علیه منافع ملی روسیه تلقی می‌شود (Terkulova b, 2023: 11). بدین ترتیب فعالیت‌های ترکیه و شرکت‌های انرژی غربی در این منطقه که توسط آمریکا پشتیبانی می‌شود، به‌شدت توسط دولت روسیه رصد می‌شود. حمله روسیه به اوکراین در سال ۲۰۲۲ اگرچه فرصت‌های زیادی برای ترکیه در پی داشته است، اما از آنجا که روسیه در پی صدور گاز بیشتر به جنوب اروپا مانند ایتالیا بود و منجر به تحریم روسیه شد، مانعی جدی برای اجرای آرزوهای انرژی محور ترکیه برای ترانزیت انرژی به منطقه ماورای بالکان شده است. اگرچه برای جبران این ضرر، حتی روسیه پیشنهاد ایجاد بازار گازی در غرب ترکیه کرده است، اما با توجه به اینکه عمده مصرف‌کنندگان گاز روسیه کشورهای اروپای

غربی است، جنگ در اوکراین چشم‌انداز مایوس‌کننده‌ای برای روسیه و اروپا در مورد پروژه‌های گازی به وجود آورده است.

تحولات منطقه و تحریم‌ها بر ضد ایران. بهار عربی و نیز تحریم‌های شورای امنیت بر ضد ایران، موجب پیچیدگی وضعیت شده (Nağısoy and Bagir, 2024) و سبب دورماندن ایران از طرح‌های انرژی اروپا شده است. ذخایر اثبات‌شده نفت ایران در سال ۲۰۲۱، ۱۵۷ میلیارد بشکه نفت بوده که ۹.۱ (نه و یک دهم) درصد کل نفت جهان می‌باشد. همچنین ذخایر گاز طبیعی ایران بیش از ۳۲.۱ تریلیون متر مکعب است که ۱۷ درصد کل ذخایر جهان را شامل می‌شود» (BP, 2021: 16-34). ایران یکی از امیدوارکننده‌ترین تامین‌کنندگان گاز ترکیه است که نه تنها می‌تواند گاز ترکمنستان و آذربایجان را به ترکیه منتقل کند، بلکه می‌تواند گاز کشورهای دیگر خلیج فارس به ویژه قطر را نیز به این کشور منتقل کند. اما نکته مهم این است که با توجه به تحریم‌ها و همسویی ایران با روسیه در مسائل استراتژیک، به‌ویژه در جنگ اوکراین و زاویه با غرب، انتقال گاز ایران تبدیل به مسأله‌ای سیاسی شده است و این نیز به ضرر ترکیه است. اگر ایران بتواند نقش خود را به عنوان دومین دارنده‌ی ذخایر گاز طبیعی جهان بازی کند و با انجام چنین مهمی ترکیه یک گام بسیار مهم در راستای تبدیل شدن به پل انرژی برمی‌دارد زیرا خطوط گاز و نفت ایران برای انتقال به اروپا مسیری بهتر از ترکیه ندارند.

ایران به همراه آذربایجان، ترکمنستان و عراق گزینه‌های اصلی کریدور جنوبی هستند (جعفرزاده و دیگران، ۱۳۹۹). بعد از توافق هسته‌ای که بین ایران و گروه کشورهای ۵+۱ در سال ۲۰۱۵ صورت گرفت «تانر یئلدتئز» وزیر سابق انرژی و منابع طبیعی ترکیه گفت که «پنج کشور اروپائی آماده‌ی خرید گاز طبیعی از ایران هستند. عادی‌شدن روابط ایران با کشورهای جهان، تماس‌های ایران با ترکیه را نیز قوت خواهد بخشید» (Enerji Enstitüsü, 2013). اگرچه این امیدواری‌ها با خروج آمریکا از توافق رنگ باخت، اما با توجه به انزوای روسیه و تغییرات ژئوپلیتیک منطقه‌ای بعید نیست که ایران با اروپا به نقطه مشترکی برسد، که در این صورت، اهمیت ترانزیتی ترکیه بیش از پیش خودنمایی خواهد کرد.

تهدیدات زیست‌محیطی. منابع فسیلی به‌ویژه نفت در صورت نشت از لوله‌ها خطر زیست‌محیطی عظیمی را متوجه منطقه می‌کنند. طرح‌های طولانی نفت و گاز آسیای مرکزی و قفقاز به اروپا باید از سرزمین‌های بکر منطقه به‌خصوص قفقاز و دریای خزر عبور کند. عبور خط لوله ترانس - قفقاز از ترکمنستان به آذربایجان که از بستر دریای خزر منتقل

خواهد شد، تهدید مستقیمی برای اکوسیستم منحصربه‌فرد دریای خزر هست (Meibodi & Ali, 2010) این مسئله همراه با دیگر انگیزه‌های سیاسی موجب مخالفت ایران و روسیه با طرح‌هایی شده که پتانسیل انجام آن در حوزه دریای خزر وجود دارد و ترکیه مجبور است ایران و روسیه را قانع سازد.

حملات مسلحانه به خطوط و تحولات خاورمیانه. ترکیه هنوز نتوانسته است مسئله

تروریسم و حملات تروریستی در مناطق شرقی را حل کند و این موجب اختلال در روند انتقال انرژی از طریق خطوط لوله می‌شود. از اوایل دهه ۲۰۰۰، خطوط لوله دچار حملات تروریستی گروه پ.ک.ک شده و آخرین حمله عمده تروریستی در سال ۲۰۲۲ صورت گرفته است (Olay Medya, 2022). خطر تروریسم به حدی جدی است که دولت را در راستای عمل به شعار «صلح در وطن، صلح در جهان» با مانع عمده روبرو کرده است. به همین سبب دولت اردوغان از زمان روی کار آمدن سعی در برقراری آرامش از طریق گفتگو با تجزیه-طلبان کرد در منطقه جنوب شرق ترکیه کرده است که بنابر جبهان در آدانان نزدیک آن تاسیس شده است.

بر همین مبنا سیاستمداران ترکیه بعد از ۳۰ سال از شروع جنگ با چریک‌های پ.ک.ک به این نتیجه رسیدند که صلح بهترین راه تحقق اهداف ترکیه در راستای برقراری امنیت در مناطق شرقی کشور است. دولت در ماه مارس ۲۰۱۳ با «عبدالله اوجالان» سرکرده گروه مورد نظر به توافق صلحی رسید که این معامله را بسیاری از سیاستمداران «قمار بزرگ اردوغان» نامیدند (BBC Türkçe, 22.03.2013). البته این فرآیند از تابستان ۲۰۱۵ متوقف شده است و حملات تروریستی پ.ک.ک به خطوط انتقال هنوز ادامه دارد. در این خصوص فرآیند مذاکرات بین دولت ترکیه و پ.ک.ک بار دیگر از سال ۲۰۲۴ شروع شده و نتایج آن هنوز مشخص نیست. سیر تحولات خاورمیانه بعد از ۲۰۱۱ همانند دیگر کشورها ترکیه را نیز به شدت تحت تاثیر قرار داده است. در حال حاضر بحران خاورمیانه، بزرگترین مانع در آرزوهای ترکیه در تبدیل شدن به گذرگاه انرژی است. از سال ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۰، وقوع جنگ فرسایشی در سوریه و عراق نه تنها ترکیه، بلکه کل منطقه را درگیر کرد. در این میان بعضی از منابع انرژی این کشورها به دست گروه‌های تروریستی و مسلح افتاد و تعادل بازار انرژی منطقه را به هم زد. سوریه زمانی قرار بود پلی برای انتقال انرژی مصر، اسرائیل و اردن به ترکیه و از آنجا به بازارهای اروپا باشد اما اکنون این رویا رنگ باخته است. در کل در صورت برقراری صلح، ترکیه امیدوار است طرح‌های قبلی را دوباره به اجر بگذارد.

نتیجه‌گیری

در این پژوهش تلاش بر این شد تا به این سؤال پاسخ داده شود که آیا دیپلماسی انرژی ترکیه موفقیتی در ارتقای وجهه ترکیه در نظام بین‌الملل داشته است یا نه؟ از آنچه در متن پژوهش بدان پرداخته شد، مشخص است که بخش بزرگی از تمرکز وزارت خارجه ترکیه به طور مداوم بر مقوله انرژی معطوف است و بنابراین، نیازهای داخلی و موقعیت ویژه بین‌المللی خواه‌ناخواه دولت را مجبور به ایفای نقش برای تأمین نیازهای داخلی و نیز بهره‌برداری از موقعیت ژئوپلیتیکی ترکیه می‌کند. نداشتن منابع انرژی قابل اطمینان در داخل که بتواند پاسخگوی نیازهای روزافزون صنایع این کشور باشد، دولت را تحت فشارهای فزاینده قرار داده است تا اقدامات مقتضی را اتخاذ نماید. روابط نزدیک و دوستانه ترکیه که تحت تأثیر استراتژی داود اوغلو با عنوان رسیدن به مشکل صفر با همسایگان بوده است و نیز روابط بسیار نزدیک با کشورهای دارنده انرژی حداقل تا سال ۲۰۱۱ امکان مانور سیاست خارجی ترکیه و پرکردن شکاف‌های نامتقارن را فراهم آورده بود. در این راستا سیاست خارجی ترکیه همواره در پی ایجاد همکاری و تفاهم در بین کشورهای صادرکننده و مصرف‌کننده انرژی بوده است. این کشور با هدف‌گذاری ایجاد پیوند در منطقه بزرگ اوراسیا، به دنبال ایجاد فرصت‌های همکاری، تفاهم و بهره‌برداری بین‌کشورهائی است که شکاف‌های نامتقارن مانع از آن شده‌اند که در زمینه‌های دیگر به تفاهم سازنده برسند.

در عرصه بین‌المللی، ترکیه که پس از جنگ سرد از اهمیت ژئوپلیتیکی آن برای غرب کاسته شده بود با مطرح‌شدن به‌عنوان پل انرژی اروپا نقش اصلی خود را در روابط شرق و غرب تا حدودی بازیافته است. سیاست‌های دولت ترکیه بین ۲۰۰۳-۲۰۱۱ در این زمینه بسیار شفاف است زیرا از اقدامات آن مشخص است که مقامات در پی تبدیل کردن ترکیه به کشوری محوری در منطقه‌ی استراتژیک بین اروپا، آسیا، خاورمیانه و قفقاز هستند. تحولات روابط بین‌الملل با وقوع جنگ‌های گرجستان در سال ۲۰۰۸، خاورمیانه از سال ۲۰۱۱، شروع بحران اوکراین در اواخر سال ۲۰۱۳ و تبدیل آن به جنگ تمام‌عیار در سال ۲۰۲۲، نقش بازیگری ترکیه را چه سازنده و یا سوال‌برانگیز به وضوح ثابت کرد.

اروپا شدیداً به منابع انرژی فسیلی روسیه، حوزه خزر، خاورمیانه و خلیج فارس وابسته است و این وابستگی به ترکیه کمک نموده است تا اهداف خود در حوزه انرژی را هر چه مصمم‌تر پیش گیرد. جدال همیشگی بین غرب و روسیه هدیه ژئوپلیتیک و نوعی برگ برنده برای ترکیه در برابر اتحادیه اروپا در این دوره محسوب می‌شود. با اینکه اتحادیه اروپا مایل

نیست در فرایند عضویت ترکیه به این اتحادیه، مسئله انرژی مطرح باشد، اما ترکیه در این زمینه بسیار جدی است. البته بحران خاورمیانه بعد از سال ۲۰۱۱ خوشبینی‌های سیاستمداران ترکیه را از بین برده است و آن‌ها نتوانسته‌اند موقعیت خود را در آشفته‌بازار منطقه‌ای تثبیت نمایند. موقعیت جغرافیائی ترکیه فرصت‌های زیادی نصیب آن کرده است. با ساخت خطوط لوله بین‌المللی فرصت‌های شغلی زیادی نصیب شهروندان این کشور شده است که پس از اتمام آن‌ها در فرایند بهره‌برداری و انتقال انرژی نیز ادامه می‌یابد. شرکت‌های دولتی و خصوصی فعال در زمینه انرژی ترکیه پس از به قدرت رسیدن اردوغان در سال ۲۰۰۳، اقدامات خود را گسترش داده و در طرح‌های متعدد بین‌المللی ترانزیت، اکتشاف و استخراج فعال هستند. علاوه بر این برخی از این شرکت‌ها با شرکت‌های بزرگ بین‌المللی همکاری کرده و در برخی از آن‌ها از سهام‌داران طرح‌ها نیز هستند.

موانع متعددی دیگری نیز وجود دارند که ترکیه در دپلماسی انرژی خود با آن‌ها مواجه است. بعضی از این موانع غیرقابل حل شدن هستند که از جمله آن‌ها تعارض منافع بازیگرانی از قبیل کشورهای اروپائی و نیز روسیه در قفقاز جنوبی، شرق اروپا و آسیای مرکزی است. بیشترین سود سیاست خارجی روسیه در قبال اوکراین در سال‌های اخیر و به‌ویژه در بحران الحاق کریمه به روسیه، نصیب ترکیه شده است. به‌غیراز تحولات ژئوپلیتیک که خارج از کنترل است، موانعی از قبیل مسئله تروریسم و فقدان رابطه با ارمنستان در دستور کار سیاست خارجی عمل‌گرایانه ترکیه است که با حل آن‌ها این کشور پتانسیل تبدیل شدن به هاب منطقه دارد، مسئله‌ای که برای سیاست خارجی ایران نیز دارای اهمیت فوق‌العاده است. توافقات غرب با ایران بر سر برنامه هسته‌ای ایران در سال ۱۳۹۴، چشم‌انداز مثبتی در انتقال نفت و به‌ویژه گاز ایران به اروپا از مسیر ترکیه به وجود آورده بود که البته خروج آمریکا در سال ۲۰۱۸ از آن و وقایع بعدی، این مسئله را با مشکلات جدی مواجه کرده است؛ بنابراین به‌طور کلی فرضیه این تحقیق که دپلماسی انرژی را بخشی جدائی‌ناپذیر از سیاست خارجی ترکیه و دپلماسی اقتصادی این کشور در دوره حاکمیت حزب عدالت و توسعه می‌داند، تأیید می‌شود.

منابع و مآخذ

فارسی

- جعفرزاده، امیر؛ عبدلی، قهرمان و جوان، افشین (۱۳۹۹)، قدرت چانه‌زنی گزینه‌های صادرات گاز از کریدور جنوبی به اروپا، پژوهش‌های اقتصادی ایران، ۲۵(۸۴)، ۱-۳۴.
- سجادپور، سید محمدکاظم و صادقی، سید شمس‌الدین (۱۳۸۹)، موقعیت ژئواکونومیک ایران و ملاحظات پیرامون صادرات گاز، مطالعات اوراسیای مرکزی، ۳(۶)، ۶۷-۹۶.
- شهابی، سهراب، بخشی، جواد و رفسنجانی نژاد، سیما (۱۳۹۲)، دیپلماسی انرژی جمهوری اسلامی ایران و مجمع کشورهای صادرکننده گاز، فصلنامه علمی مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، ۱۹(۸۱)، ۱۲۵-۱۵۰.
- کریمی، جهانگیر و نجفی، زینب (۱۳۹۰)، همکاری‌های روسیه و ترکیه؛ هدف‌ها، گستره و چشم‌اندازها، مطالعات اوراسیای مرکزی، ۴(۹)، ۵۹-۷۸.
- کریمی‌پور، داود و نیاکوئی، سید امیر (۱۳۹۶)، نقش دیپلماسی انرژی در سیاست خارجی؛ مطالعه تطبیقی روسیه و قطر، پژوهش‌های راهبردی سیاست، ۶(۲۲)، ۱۷۷-۲۰۵.
- گودرزی، مهناز (۱۳۸۸)، ژئوپولیتیک انرژی در منطقه دریای مازندران (۲۰۰۸-۱۹۹۱) و اهمیت جمهوری اسلامی ایران، مطالعات اوراسیای مرکزی، ۲(۵)، ۱۱۷-۱۳۸.

لاتین

- Alper, Harun and Alper, Ali Eren (2010). Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı ve Türkiye Ekonomisine Etkileri. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (3), 345-360.
- Anadolu Ajansı (2021). TANAP yıllık 1,5 milyar doları aşkın taşıma geliri sağlayacak. Available at: <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/tanap-yillik-1-5-milyar-dolari-askin-tasima-geliri-saglayacak/2109647>, accessed on 26 February 2024.
- Bagir, Muharrem (2024). Globalization's Challenge to Nation-State Sovereignty and Conflicts in the Middle East. *Nous Academy Journal*, 3, 66-80. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13920057>
- BBC Türkçe (2013). 30 yıllık savaşın sonu geliyor. Available at: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/03/130322_ocalan_ingiliz_basini, accessed on 12 February 2024.
- Bilgin, Mert (2010). Energy and Turkey's Foreign Policy: State Strategy, Regional Cooperation and Private Sector Involvement. *Turkish Policy Quarterly*, 9(2), 81-92.
- BP (2021). BP Statistical Review of World Energy. 65th edition, available at: <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2021-full-report.pdf>.
- Daily Sabah, (2023). TurkStream, TANAP Pipelines Supply 97.3 bcm of Gas to Türkiye, Europe. Available at:

- <https://www.dailysabah.com/business/energy/turkstream-tanap-pipelines-supply-973-bcm-of-gas-to-turkiye-europe>, accessed on June 19 2024.
- Devlin, B. & Katrin H. (2010). The Southern Corridor – Strategic Aspects for the EU. In **Beyond Turkey The EU’s Energy Policy and the Southern Corridor**, Kristin Linke and Marcel Vietor (eds.), *International Policy Analysis*, Friedrich Eberto Stiftung.
- Dünya (2013). Petrolün yolculuğu Türkiye'ye kazandırıyor. Available at: <https://www.dunya.com/gundem/petrolun-yolculugu-turkiye039ye-kazandiriyor-haberi>, accessed on 19 June 2024.
- Elliott, Sturat and Seth, Thomas (2024). After two years of war, Europe emerging from shadow of Russian gas. Available at: <https://www.spglobal.com/commodityinsights/en/market-insights/blogs/natural-gas/022624-russia-ukraine-war-europe-russian-gas-Ing>, accessed on 19 June 2024.
- Enerji Enstitüsü (2013). Bakan Yıldız: Akkuyu NGS için 26 bankadan 22 milyar dolarlık kredi alındı. Available at: <http://enerjiensitüsü.com/2013/12/13/bakan-yildiz-akkuyu-ngs-icin-26bankadan-22-milyar-dolarlik-kredi-alindi/>, accessed 10 December 2023.
- EuroStat (2024). Oil and petroleum products - a statistical overview. Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Oil_and_petroleum_products_-_a_statistical_overview&oldid=315177#Imports_of_crude_oil, accessed 8 March 2024.
- Hurriyetdailynews (2023). Gas shipment from Türkiye to Bulgaria starts. Available at: <https://www.hurriyetdailynews.com/gas-shipment-from-turkiye-to-bulgaria-starts-182338>, accessed 10 March 2024.
- Kabakcı, Fuat (2023). Türkiye'nin doğal gaz talebinin 2024'te 53 milyar metreküp olacağı hesaplanıyor. *Anadolu Ajansı*, available at: <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiyenin-dogal-gaz-talebinin-2024te-53-milyar-metrekup-olacagi-hesaplaniyor/3084829>, accessed 10 March 2024.
- Kalehsar, Omid Shokri (2015). Energy Factor in Iran-Turkey Relations, **Energy & Environment**, 26(5), 777- 787.
- Kalehsar, Omid Shokri (2017). The geopolitical role of Turkey in the EU’s diversification policy. In M. Schröder, M. O. Bettzüge, & W. Wessels (Eds.), **Turkey as an energy hub?** (pp. 81–94). Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.
- Kalehsar, Omid Shokri (2019). Energy Insecurity In Turkey: Opportunities For Renewable Energy, **ADB Working Paper Series** 1058, no. 1058 (2019): 75, 75.
- Kavaz, Ismail (2018). Türkiye’nin Enerji Merkezi Olma Sürecinde TANAP Projesi. *SETA Vakfı*, Sayı 199.
- Konuk, Mehmet (2015). Turkey aims to be an energy ‘bridge of peace’. *The Worldfolio*, available at: <https://www.theworldfolio.com/interviews/turkey-aims-to-be-an/3617/>, accessed 12 March 2024.
- Meibodi, Ali Emami & Syed Shabber Ali (2010). Oil and Natural Gas Pipelines to Europe. **International Conference on Applied Economics – ICOAE 2010** 515.
- Moeinabadi Bidgoli, Hossein & Ali Babaloo, Sayad Sadri. (2015). Performance of OSCE on Karabakh Conflict between Republic of Azerbaijan and Armenia. **Journal of Central Eurasia Studies**, 8(1), 85-106.
- Nağısoy, Zeynalabdin and Bagir, Muharrem (2024). Iranian Foreign Policy Strategy after the Arab Spring: Changing Dynamics and Proxy Powers. **9th International**

- Conference on Humanities and Educational Research**, October 17-19, Erzurum, Turkey, ISSN 2469-7486, pp. 80-92.
- Okumuş, O. (2013). What Did Turkey Lose When EU Lost Nabucco? Available at:<http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/07/eu-nabucco.html>, accessed on 02 December 2023.
- Olay Medya (2022). Son Dakika: Sali Akşamı Petrol Boru Hattında Patlama Olmuştu! Kahramanmaraş'taki Patlamayı PKK Üstlendi. available at:<https://www.olaymedya.com/haber/9196401/son-dakika-sali-aksami-petrol-boru-hattinda-patlama-olmustu-kahramanmarastaki-patlamayi-pkk-ustlendi>, accessed on 02 February 2024.
- Salarvand, Masoumeh; Asgari, Mohamadjavad, & Moin Abadi, Hossein (2024). Trans-regional relations in the light of geo-economic perception: An assessment of China's energy diplomacy with Saudi Arabia. **Journal of Politics and International Relations**, 6(11), 187-201. doi:10.22080/jpir.2023.25644.1333
- Salarvand, Masoumeh; Qalebi Hajivand, Masoumeh & Abaszadeh Fathabadi, Mehdi (2020). An Overview of Turkey's Geopolitical Challenges towards Shiites in the Region (During AKP). **Journal of Politics and International Relations**, 3(6), 113-135. doi:10.22080/jpir.2020.2738.
- Sarkhanov, Teymur and Huseynli, Nigar (2023). The importance of energy reserves in the Caspian Sea basin in the energy security policy of the European Union. **Multidisciplinary Reviews**, 6 (1), 2023004.
- Sarkhanov, Teymur, & Muradzada, Imangulu (2023). The Place of Gulf Basin Energy Resources in EU Energy Security. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 13(4), 68–75.
- Sayan, Ömer Fatih (2010). Turkey's Energy Policy between East and West. In **Beyond Turkey The EU's Energy Policy and the Southern Corridor**, edited by Kristin Linke and Marcel Vietor, *International Policy Analysis*, Friedrich Eberto Stiftung, 10-14.
- Shaffer, B. (2006). Turkey's Energy Policies in a Tight Global Energy Market. **Insight Turkey**, 8 (2), 87-104.
- Siccardi, Francesco (2024). Understanding the Energy Drivers of Turkey's Foreign Policy. **Carnegie Endowment for International Peace**.
- Smith, B. & Daniel H. (2014). Ukraine, Crimea and Russia. **House of Commons Library**, Research Paper 14/16.
- Stratejik Planlar (2024). 2024 Performans Programı. *Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı*, available at: http://www.sp.gov.tr/upload/xSPRapor/files/0mkwy+enerji_24_pp.pdf, accessed on 17 July 2024.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (2022). Türkiye'de Uluslararası Doğrudan Yatırım. Available at:<https://www.invest.gov.tr/tr/whyturkey/sayfalar/fdi-in-turkey.aspx>, accessed on 22 April 2024.
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2022). Yenilenebilir Enerji. Available at:<https://enerji.gov.tr/enerji-isleri-genel-mudurlugu-yenilenebilir-enerji>, accessed on 28 April 2024.
- TCMB (2023). Enflasyon Raporu 2023-I, Ekonomik Görünüm. **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası**, available at: https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/a6c32274-a779-435e-ab63-6a99f43d7e5c/Kutu+2.2_23_i.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTW

- ORKSPACE-a6c32274-a779-435e-ab63-6a99f43d7e5c-onJd8Vh, accessed on 7 April 2024.
- Terkulova, Rinata (2023 a). Assessing the Russo-Ukrainian Conflict of 2022: Unraveling the Putin Doctrine in the Russian Foreign Polic. **Conflict Studies Quarterly**, 45, 48–70. <https://doi.org/10.24193/cs.q.45.4>
- Terkulova, Rinata (2023 b). Leadership style and foreign policy: The role of Vladimir Putin's dual-framing style in the 2022 invasion of Ukraine. **Psychotherapy & Politics International**, 21(3 & 4), 1-19. <https://doi.org/10.24135/ppi.v21i3and4.09>
- Ticaret Bakanlığı (2024). Türkiye'de Yerleşik Gerçek ve Tüzel Kişilerin Yurtdışındaki Yatırımları. Available at: <https://ticaret.gov.tr/hizmet-ticareti/yurtdisi-yatirimlar/uluslararası-yatirim-istatistikleri/turkiyede-yerlesik-gercek-ve-tuzel-kisilerin-yurtdisindaki-yatirimlari>, accessed on 28 April 2024.
- TRT Haber, (2022), Cumhurbaşkanı Erdoğan: Türkiye uluslararası doğal gaz dağıtım merkezi olacak. Available at: <https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogan-turkiye-uluslararası-dogal-gaz-dagitim-merkezi-olacak-715935.html>, accessed on 20 April 2024.
- Türk Deniz Medya (2023). Boğazlardan Geçişlerde Yeni Ücret Tarifesi Yarın Başlıyor. *Türk Deniz Medya*, available at: <https://turkdeniz.com/bogazlardan-gecislerde-yeni-ucet-tarifesi-yarin-basliyor>, accessed on 24 April 2024.
- U.S. Department of State (2011). Energy Diplomacy in the 21st Century. **Bureau of Public Affairs**, available at: www.state.gov/documents/organization/216245.pdf, accessed on 20 April 2024.
- Zhaznin, S. (2010). Russian Energy Diplomacy and International Energy Security (Geopolitics and Economics). **Baltic Region**, 1, 7-17.